

STM 1979:1

Handstil 14 i Roman-samlingen identifierad

Av Ingmar Bengtsson

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

Handstil 14 i Roman-samlingen identifierad

Av Ingmar Bengtsson

Beteckningen handstil 14 avser en hittills okänd person, som vid okänd tidpunkt försett en mängd av Johan Helmich Romans autografer i Musikaliska akademiens biblioteks Roman-samling (MAB:Ro) med viktiga påskrifter. Denne H 14 har på åtskilliga handskrifter tillskrivit namnet "Roman" eller "J. H. Roman". Han eller hon har vetat vad som var "Musique satt til en Festin hos Ryske Ministren Gref Gollowin", att Roman skrivit en "Prints Gustafs Musique", att han skrivit en sång med "Poesien af Ulric Rudensköld" m.m. I hela det rika källmaterialet med J. H. Roman tillskrivna verk förekommer enbart i MAB:Ro bortåt tvåhundra handstilar (i källmaterialet till hans instrumentalverk närmare hundratalet). Bland alla dessa pikturer har alltsedan 1950-talet H 14 framstått på en gång som en nyckelfigur och en gåta.

Under mitt arbete med Romans instrumentalmusik åren 1947—1955 fann jag det nödvändigt att anlita särskild skriftexpertis. Utan bistånd av sådan förföll äkthetsproblemen omöjliga att komma till rätta med. Därför tog jag kontakt med skriftexperten Ruben Danielson, då anställd vid Statens kriminaltekniska anstalt. Vårt samarbete blev både angenämt, lärorikt och givande. Huvudresultatet av Danielsons insatser framlades 1955 i skriften *Handstilar och notpikturer i Kungl. Musikaliska akademiens Roman-samling (Be&DaHN)*. Hans huvuduppgift var att hålla i sär och nummeretikettera de olika pikturerna — vare sig det gällde en autograf, en avskrift av ett helt partitur, en utskrift av en stämma eller en sentida påskrift av något enstaka ord. Min huvuduppgift var att såvitt möjligt förse honom med säkra skriftprov, som kunde läggas till grund för identifiering av skrivarna. Såsom framgår av *Be&DaHN* lyckades detta i flera viktiga fall.

Under de närmast följande åren fram till sin död 1960 fortsatte Danielson med osviktig skicklighet att utföra pikturbestämningar dels avseende handskrifter med vokalmusik i Roman-samlingen, dels — tillsammans med Cari Johansson — i den 1949 återfunna Alströmer-samlingen. Ytterligare några personidentifieringar, som inte finns upptagna i vår gemensamma skrift, skedde 1955—1960. Endast på en av de mest avgörande punkterna förblev våra förenade ansträngningar utan resultat. Det gällde jakten efter just H 14. Ännu efter publicerandet av *Be&DaHN* kvarstod en överenskommelse mellan gourmanden Danielson och mig att jag skulle få bjuda på en festmåltid på en av honom utvald Stockholmsrestaurang så snart vi hittat H 14. Nu, nära 20 år efter hans död, är H 14 äntligen identifierad. Men den som istället har bjudits på en sådan måltid är min

hustru Britta, som råkat finna "den felande länken" — under arkivforskningar med helt andra syften.

Som så ofta sker, när den rätta lösningen infinner sig, ter den sig plötsligt enkel och självklar. Just den personen passar exakt i mönstret!

Om H 14 står åtskilligt att läsa både i Be&DaHN och i min avhandling från 1955 om J. H. Roman och hans instrumentalmusik (BeRI).¹ Kontentan av vad som där anförs om H 14 skall i korthet återges. Det framhålls att H 14 uppenbart är en viktig skrivare, eftersom "samtliga handskrifter som med säkerhet kunnat fastställas ha ingått i Holmberg-donationen äro försedda med påskrifter av H 14" (Be&DaHN s. 19). Den donation som avses är den stora samling manuskript från Romans kvarlåtenskap, som musikdirektören i Kalmar Anders Holmberg tillställde Musikaliska akademien inför hundraårsminnet av Romans död. (Jfr BeRI s. 97—100.) Om H 14 kunde vidare konstateras: "De av H 14 utförda påskrifterna visa, att den person som utfört dem dels haft god sakkännedom, dels måste ha varit en bildad person med stor vana vid skrivgöromål." (Be&DaHN s. 20.) Vem kunde då denna insiktsfulla och skrivkunniga person vara?

Åtskilligt — bl.a. ordformer och stavningar — syntes tala för att påskrifterna "snarare utförts under 1700- än under 1800-talet". Som ett anmärkningsvärt förhållande framhölls vidare "att vissa årtalsbestämningar så tidiga som 1718..., 1722... och 1726... kunna vara utförda av H 14; dock erbjuda dessa korta siffersammanställningar en alltför osäker utgångspunkt för definitiva pikturbestämningar". (Be&DaHN s. 20.) I föreliggande uppsats kan hävdas både att dessa årtal måste ha skrivits av H 14 och att de bevisligen kommer från säkrast möjliga källa.

Att jakten efter H 14-kandidater varit intensiv framgår av listan på intill 1955 undersökta persongrupper (4 st.) och enskilda personer (33 st.) i Be&DaHN s. 20, fotnot 2.² Eftersom det föreföll givet att påskrifterna utförts innan musikalierna (1858) hamnade i Stockholm, ägnades naturligtvis uppmärksamhet åt personer i Kalmar-trakten, bland dem anhöriga och ingifta i Romans egen släkt.

I BeRI redogörs (s. 98—100) närmare för vad som hände med kvarlåtenskapen efter J. H. Roman. Bland annat framgår där, att andra sonen i första giftet, Anders Henrik Roman, efter två halvsysstrars död (under oktober 1772) erhöll "musicalia, schilderier och böcker efter framledne Herr Hof Intendenten Roman, de aflednas Herr Fader". Denne A. H. Roman avled 1780, men ännu 1804 var boet efter honom oskiftat. Musikalierna etc. har med största sannolikhet övertagits av hans son Carl Ulric, och av allt att döma var det denne, som överlät (eller försålde?) musikalierna till musikdirektören Holmberg.

Skriftprov av dessa personer samt ytterligare en av Romans sonsöner uppletdes för H 14-identifiering men med negativa resultat. Roman hade emellertid flera barn, bland dem döttrarna Maria Elisabeth (1741—72), gift med lektorn,

¹ För närmare upplysningar om H 14 se Be&DaHN s. 18—20, 38—39, 66 och bild XVII, vidare BeRI s. 69 och 98f. samt flerstädes i källbeskrivningarna i samma arbete.

² Även efter både 1955 och 1960 har jag självfallet haft ögonen öppna för tänkbara H 14-kandidater, så snart ytterligare handstilsprov råkat dyka upp.

sedermera kontraktsprosten Johan Ulmstedt (även dennes piktur granskades), och Ulrica (1742—72), ogift. Om Ulrica heter det i en begravningsvers bland annat att hon led av en "hyddans klenhet" men "uti alla werf, på dygdens wäg war funnen" och att hon hade "Ett Wett af Karla-art, med Könets mildhet prydt,/ Ett Hjerta, som i alt Försynens wilja lydt".³ Visst kunde hon vara en högst rimlig H 14-kandidat. Men hur finna skriftprov av döttrarna, helst omfattande mer än blott en namnteckning? Samma problem infann sig beträffande Romans äldste son Johan Helmich, som avled ett år före sin fader. Han var född 1732, arbetade som kontorist i Stockholm på 1750-talet och blev på sin faders begäran antagen som "ämnessven" vid Kungl. Vetenskapsakademien.⁴ Inte heller av denne påträffades under 1950-talet något skriftprov med undantag för det brev på franska, som ynglingen fick till uppdrag att renskriva i augusti 1748.⁵ Det är skrivet med "stora, litet ojämna men dock omsorgsfullt välformade bokstäver". (Se BeRI s. 414, där även faderns kommentar till skrivövningen citeras.) Sextonåringens välskrivningsprov föreföll inte heller passa ihop med H 14.

Under en helt annan jakt, i syfte främst att bättre kartlägga J. H. Romans resor och uppehållsorter inom och utom landet, därefter att insamla kompletterande material till en sedan länge planerad documenta-volym om Roman, fann Britta Bengtsson i april 1979 i Riksarkivet en skrivelse, som med ett slag löser H 14-problemet. Dokumentet är en passansökan från Johan Helmich Roman junior (som han själv skrivit sig), ingiven i avsikt att få resa "till Utrikes Orter" för att förkovra sig i handel och manufaktur.⁶

Skrivelsen återges här in extenso i facsimil som fig. 1. Som jämförelsematerial återges som fig. 2 ett montage liknande bild XVII i Be&DaHN med skriftprov av H 14. De här återgivna skriftproven räcker för att bevisa, att det är denne Romans äldste son i första giftet *Johan Helmich Roman junior*, som är identisk med skrivaren H 14.⁷

Bland enskildheter att särskilt iakttaga skall nämnas sättet att skriva namnet Roman på, både beträffande anfangsversalen "R", fortsättningen till "m" och de varierande slutslängarna; likheten sträcker sig även till initialerna "J.H.". Märk vidare stort "M" i "May^{ts}" resp. i "Musique", stort "F" i "Fädernesland" resp. i "Festin", de långa nedstaplarna för "f", som har ett minimalt streck eller rentav en prick just till höger om "midjan", och sättet att förse åtskilliga nedstaplar, ej minst för "p", med "öppna öglor" (ett symptom på s.k. trådbindning i en piktur, som eljest har täta pennlyft, särskilt när skriften närmar sig textning). Andra detaljer av intresse är skrivformerna för "r", "s" och "t" liksom för "d" (med vänsterriktad uppåtböj samt grafemgräns direkt efteråt). Överhuvud är de i Danielsons analysystem betydelsefulla grafemgränserna viktiga att uppmärksamma. De företer goda överensstämmelser i båda materialen. (Lätt iakttagbara generella drag i dem är naturligtvis också dels den starka framåtlutningen, dels den uppenbart gemensamma nivån beträffande "skrivvana".)

³ Kungl. biblioteket, Verser till enskilda personer. Det tryckta exemplaret i KB är efter verserna försett med det handskrivna namnet "P. Wikström".

⁴ Kungl. Vetenskapsakademien, protokoll 1751, 26 oktober.

⁵ Kungl. biblioteket, Autografsamlingen.

⁶ Riksarkivet, "Ämnessamlingarna", Smärre ämnesserier. Handlingar ang. passväsendet. 1 vol. resepass ("Till Konungen om Utrikes-Resepass") 1749—1765, "No. 50".

⁷ Någon notskrift av samma hand har ej påträffats i hela källmaterialet (MAB:Ro). Därför förekommer heller aldrig beteckningen H/N 14.

nes tala för att en huvuddel av påskrifterna kan ha utförts omkring 1756. Och en närmare tidsbestämning än vad som därmed antytts förefaller överflödig.

Den här presenterade identifikationen av H 14 — vilken ter sig så självklar, så snart man sitter inne med lösningen — är av den allra största betydelse inför många av de äkthetsproblem, som är förknippade med Roman-samlingen. J. H. Roman junior har skrivit faderns namn på omkring 30 instrumentalverk och över 70 vokalverk. I flera fall har han dessutom skrivit ut hela verktitlar, uppgifter om textförfattare o.dyl. Utöver de exempel som redan givits inledningsvis här ovan kan nämnas att det med hans piktur står "Bilägers Musiquen uppförd 1744 på Drottningholm af Roman" på Romans eget partitur (MAB:Ro nr 2 c) och orden "Sjukmans Musique" över partituret till den stora sviten i g-moll (MAB:Ro nr 39 a).

Med tacksamhet vill jag här notera, att Ruben Danielson under åren ca 1956—60 hann bistå mig även med samtliga pikturbestämningar i de delar av Roman-samlingen, som innehåller vokalmusik. (Antalet pikturer växte därmed från 96 till 177; detaljbeskrivningar rörande vokalmusikkällorna är alltjämt opublicerade.) Bland alla dessa skrivare framstår den, som man nu vore frestad att kalla "Johan H 14", som det verkliga kronvittnet. Det blir en angelägen uppgift att noga skärskåda hans påskrifter i ljuset av ny vetenskap — vetenskapen om att han hämtade alla sina uppgifter direkt från den säkrast tänkbara av källor.

Summary

Hand No. 14 in the Roman collection identified

In 1955, Ingmar Bengtsson and Ruben Danielson published *Handstilar och notpikturer i Kungl. Musikaliska akademiens Roman-samling*, containing analyses and identifications of hands and copyists in the major collection of works by Johan Helmich Roman (in the Library of the Royal Swedish Academy of Music, Stockholm). Still unidentified at Danielson's death in 1960 was the hand designated H 14, one of the most important in the entire collection, who added Roman's name, the titles of several works, and other miscellaneous information on some 100 manuscripts, almost all of them otherwise in Roman's autograph. The riddle has now been solved, through the fortuitous discovery of a specimen of the hand of Roman's eldest son, *Johan Helmich Roman Jr.*, a passport application now in the National Archives, Stockholm. Born in 1732 and dead in 1757 he predeceased his father by one year. Without a question he is identical with H 14. Thus all attributions and other annotations by H 14 stem from the most reliable of sources — the composer himself.